ország történelme az ország és népe korabeli szerepének, lehetőségeinek, a másoktól való függéseinek, a valós összefüggéseknek megfelelő bemutatást nyer. Az elmúlt évek folyamán osztrák és magyar történészek között igen gyakorta merült fel annak a gondolata, hogy meg kellene írni végre az első egyetemes szemléletű, modern Közép-Európa történeti tankönyvet – nyilvánvalóan nem azzal az illúzióval, hogy még sikere esetén is akár, az a közép-európai országok mindegyikében azonnal kötelező tankönyvvé válik. Az a remény azonban, hogy e tankönyv ismertté és olvasottá válhat, hogy szemléleti hatása nem késlekedik, már inkább a realitások világába tartozik. (Biztos, hogy mint teljesen új, egyedülálló jelenségre a szakmai közvélemény gyorsan felfigyelne, a szak-kritika nemzetközi méretekben reagálna, s a dologból mindenki tanulna.) S ha ez bekövetkezne, az esemény ecsetvonásait a nemzeti történelem-tankönyvekre biztosan ráhúzná, s idővel olyan szemlélet-váltáshoz vezethetne, amely a különböző népek együttes Európájában, teljes összhangban a leendő kor integrációs tendenciáinak erősödésével, a múltat reálisabban mutatná be, s ezzel még a nemzeti történeti önismeretet is heroikus és romantikus túlzások, irreális illúziók keltése nélkül lenne képes alakítani.

STIER MIKLÓS

Középkori magyar levelek

A levélírás mint ars – és mint a lélek megnyilatkozása

Mondanivalójának rögzítéséhez az emberiség leggyakrabban az írás eszközeit választja. Általános közlendőinket nemigen faragjuk kőbe, festjük falra vagy formáljuk dallamokká. Az írásművészet eszköztárának nem művészi célú alkalmazásakor azonban könnyen „rászaladhatnak" ezek az eszközök a művészi kifejezés stilisztikailag vagy esztétikailag tetten érhető alakzataira. A naplóírások és emlékezések nagy része éppen ezen a meg nem tartott (vagy meg nem tartható) határvonal köré szerveződik, vegyünk bárhonnan is példát a világirodalomból, a Goncourt fivérektől Bethlen Miklóson, Kemény Zsigmondon át Fodor Andrásig. A misszilis levelekben esetenként ugyanígy meglelhető a művészi érték: ilyen Berta néninek fiához, Sütő Andráshoz írt magas erkölcsiségű, bizonytalan helyesírású, de biztos látású, történelmi és irodalmi értékű levele 1952-ből; ilyen Mikes Kelemennek az 1761. március 19-én kelt misszilise, melyben az elcsöndesedő Törökországi levelek gondolatait és eseményeit, a végül megvalósult igazi levelezés ekszt ázisában, olyan szépséggel és áradó lendülettel írja meg – mintegy utolsó tételként –, hogy levelezésének legszebb darabját küldi Báró Huszár (Boér) Józsefnek; de talán ide tartoznak azok a levelek is, melyeket apámhoz ír kereskedelmi tevékenységgel foglalkozó egykori osztálytársa, gimnazista koruk óta, körülbelül Örkény egyperceseinek ragyogó stílusában. A középkori latin és magyar nyelvű levelezésben is a művészi vonásokat kerestem, vagy egyszerűbben és pontosabban fogalmazva: a lélek jelenlétét.

A középkori levél erősen szabályozott és kevéssé személyes, így nem jellemző, de annál föltűnőbb egy-egy egyéni megoldás. Az általam keresett megnyilatkozások szinte kizárólag a magánlevelezésben fordulhattak elő, ott is csak ritkán. A levélírás mestersége része volt a *hét szabad művészet* középkori iskolázási és művelődési rendszerének, előbb a retorikán belül, majd *Ars dictaminis*, *Ars epistolandi* elnevezéssel. A szabályok az ókori szónoklatok rendszerén alapultak, elsősorban *Cicero* és *Quintilianus* munkái nyomán. A monte-cassinói *Albericus* dictamenről való, XI. század végi értekezése után sorra

születtek a tankönyvek. Magyarországi vonatkozása miatt is megemlítendő a zirci ciszterci apátság élén álló *Jean de Limoges* műve: *Könyvecske a dictamenről*, azaz a levél fogalmazásáról. Ebben igen kimerítő elemzést nyer *a szabályszerű dictamen szerkezete általában, továbbá négy alkotóeleme*, (a létrehozó ok, a materiális ok, a formális ok, a cél-ok), *a fogalmazásban levő művészies lelemény*, valamint a *dictamen értelmes kifejtése*. A középkor írástalan időszaka után lassan terjeszkedik az írásbeliség, csak a XIV. században válik általánossá az uralkodó osztály világi tagjai között a magánlevelezés (kivételek ez alól a dalmát városok, ahol töretlen folytonossága maradt a kereskedelem révén a római kori írásbeliségnek), s a magánlevelezés még lassabban és csak fokozatosan válik anyanyelvűvé Magyarországon, pedig csak ezek a levelek azok, melyekről vizsgálódásom célja szerint nagyobb bizonyossággal gondolkodhatom. „Mert igen nagy különbség van aközött, hogy valahol esetenként, elkerülhetetlen szükség következtében írnak egy-egy levelet, máshol meg rendszeresen leveleznek. A levélírás fejlődésének az a stádiuma, mikor kényszerítő ok nélkül, magának a kapcsolatnak fenntartása kedvéért, vagy éppen az írói tevékenység határát súroló önközlési vágyból írnak levelet, csak rendszeres levelezés talaján következhetik be, rendszeres levelezés pedig csak reális társadalmi szükségletekből nőhet ki." – írja *Makkai László*. (1)

Az *Ars dictaminis* szigorú szabályai szerint írt latin nyelvű magánlevelekben is csak olyan mértékben lelhető meg az elütő, művészi megfogalmazás, a hiteles lélekrajzot adó személyes hangvétel, mint ma a telefaxon küldött levelekben. A hasonlóság okai azonosak: takarékosság (pergamennel és telefax-díjjal), valamint a kellő föltételek hiánya (írástudatlanság és faxtalanság).

Elsőül az Árpád-házi királylánynak, *Zsófia hercegnőnek* nehéz sorsából gyöngyözött sorait kell – a fordítás tükre által – fölidéznem, melyeket bátyjához, *II. Géza* királyhoz írt. „Mivel tehát így számkivetettként a számkivetésben megtapasztaltam, hogy mily keserves, mily nagy az emberi élet nyomorúsága, mily siralommal teljes a babiloni fogság, az Isten ihletéséből lelkemben úgy határoztam, hogy szilárd állhatatossággal vetem meg a mennyei Jegyes szerelméért a földi Babilon királyát, ki engem megvetett." (2) Zsófia hercegnő az admonti monostorba szeretne menekülni. Írása (s itt megjegyzendő, hogy az sem bizonyos, a saját fogalmazása!) nyilván a korabeli egyházi szövegek, legendák stílusát viseli magán, mégis 1146-ban leírt mondatai számomra máig hűen kifejezik valódi keserűségét is. „Ama számkivetett és zarándok vagyok én, egykoron király leánya, kinek útját, hogy más szeretőket magához ne engedjen, a legnagyobb és leghatalmasabb Király nemrégiben tövisekkel szegte be, most pedig édes ihletéssel szobájának rejtekébe vezetett." (3) – írta a hercegnő a salzburgi érsekhez. S bárki fogalmazása: szép, művészi igénnyel megírt mondat ez, első magánleveleink egyikéből.

A XIII. században *Kunigunda királyné*, *II. Ottokár* cseh király felesége, *IV. Béla* unokája ír magánleveleket az *Ars dictaminis* magas színvonalán, de a Zsófiáéhoz hasonló, ihletett sorokat nem találtam nála. Az Anjou-kor magánlevelezése kiszélesedett: mennyegzői meghívótól szegény deák pénzt kérő leveléig maradtak ránk írások, természetesen még mind latin nyelven. Az utóbbi okból ezeknél nagyobb pontossággal lesznek vizsgálhatóak a XV. és XVI. század magyar nyelvű levelei.

A *Középkori leveleink* című kötet anyagának meghatározása szerint eredeti, levéltári jellegű, magyar nyelvű szövegemlékeket fogok vizsgálni a következőkben, melyek 1541. december 31., vagyis a magyar nyelvű írásbeliség hirtelen föllendülése előtt keletkeztek. Az első levél 1474-ből való, ettől előre haladva, ha az összehasonlítás miatt más nem kívánatos, időrendben veszem sorra a leveleket.

Elsőül található a legszebb példa a művészi igénnyel is írt levélre: *Török Imre* 1485-ben keletkezett, latin nyelvű levelének utóiratában magyar verssel köszöntötte jegyesét, Krisztinát. Íme a két sor, mely első írott bizonyítéka annak, hogyan kényszeríti a magasztos érzés magasztos, költői (vagy annak szánt) kifejezésekre a szerelmest: „Emericus.

The. kewzewn krÿsthÿnanak leghen kenweb ÿnhanak. / zaaz. ÿonapath. keth zaz. ÿo eeth hozÿaÿa." (4) A levél, mint említettem, latinul íródott, csak e két sor szól magyarul, jelezve azt, hogy Török Imre 1485-ben szerette a magyar nyelvet, hiszen bensőséges közlendője kifejezésére azt használta; s azt is, hogy alkalmas volt ez a nyelv a levélbeli szövegnél sűrűbb, költői kifejezésre is.

Egy 1491-i, szebeni latin ítéletlevél magyar mondata, ha igen távoli céllal született is a művészettől, a korabeli élő nyelvre és az élő indulatra példa: kolozsvári szitkozódás. „Mit gondolock ez agabeckwel, ha vallamel ageb banya tegen rolla." (5)

Paksy Pál töredékes följegyzései egy irodalmi formát próbálgatnak, a naplóét. Két félmondat 1506-ból és 1508-ból: „En kÿ wagÿhoc. p. P. emlekezem hogh zenth marton napÿan nÿerthem meg. p. h. nag Buual nag Banathal," (6); „Ho en zerelmes en edews. fÿam Paxÿ Cri toff ÿmagha". (7) Ami vizsgálódásom szempontjából a legfontosabb és teljességgel érthető, az az *emlékezem*. Nem levelet ír, szavainak nincs jelen idejű hasznossága, csak a múlthoz, s talán a jövendőhöz kötődik: ez maga az *írás*.

Ha nem is a hiteles lélekábrázolás, de a lélek hiteles jelenléte remélhető az érzelmileg telített levelekből. Ám az ide tartozó írások is *prózaiak*: témájuk nem a szerelem, inkább a pénz. *Tárczay Borbála, Olasz Jakab* spanyol származású zsidó kereskedőtől, *Gazon Mihály* budai kereskedőtől és a gyöngyfűzőtől szorongattatva így írt anyjához: „en zerelmes azonÿom es en edes zÿlem ÿrom kegÿelmednek / ÿmadsagomat es zolgalatomat konÿorgok kegÿelmednek / mÿnt en edes zÿlemnek hogÿ kolgÿe meg kegÿelmed az / adosagot az aros embereknek es az gÿongÿ fÿzonek / mert ha meg nem koldÿ kegÿelmed zent pal fordwlatÿa / napÿara hat en ÿgen nagÿ kÿsebseget walok wgÿ hogÿ / olaz ÿakab gazon es agÿongÿ fÿzo engem bÿro eleÿbe / ÿdeznek erete azert az ÿstenert kerem kegÿelmedet hogÿ / ne hagÿon nekem kegÿelmed ÿlÿen nagÿ zernermet / walanom hanem kolgÿe meg kegÿelmed"... (8) A vagyonából, minden marhájából kifosztott *Bökény Pál Bakócz Tamáshoz* írt könyörgő levelet. A meghalt király: *Mátyás*. „En zerethew Erssÿk vram, Nÿchen mÿt tennem / valtÿken zegenlem, dhe az naghy zegensek / ees Betekseg tetety velem, azert kenergek ment / kegielmes vrānak, tekencz az tte kegielmesegedel / ream, segel valamÿ kelcheg /.../ mert nÿnchen / kÿnek kenergenem, chak te kegielmednek / azert kenerel raÿtam nemes vram, Jo valazt / varok ment vrātol, kyral halala wtan vezte / Borneyzya hercheg halala vtan petew tamas / rattkaÿ Bencze ezek foztanak meg / menden morhambol ky veztenek / Bewken pal / zegen zolgad". (9)

Mentül szorultabb a helyzete, annál jobban kényszerül a levélíró sorsát érzékletesen ábrázolni. A laibachi fogságban szenvedő *Héderváry Lőrinc* éveken át könyörgött apjához segítségért, aki úgy látszik, elfelejtette őt. Lőrinc képes volt egy nap – 1534. július 30-án – két, több oldalas könyörgő levelet írni apjához, egyik levelében a másokra, több éves, hiábavaló levélírói tevékenységére emlékeztetve őt: „Ket egez eztendeie ma hogÿ ez ket kÿralÿ keozeot beke ſeg es frigi vala mÿtyvlÿ fogua enÿ te .k. meni zantalan levelet írtam: kÿknek mÿndenigbe keoneorgeok vala"... (10) S mikor igazán nagy veszély volt – Katzianer levágatni készült ő és öccse kezét –, az érzékletességre törekvő írói ösztön a hasonlatot hívta segítségül: „Nem kyleombenÿ vago / nÿ az enÿ dolgomÿ mÿnt ha eg vekon cernawal keoteotek / volna egÿ Malomÿ keovet feÿem feloyre: hogÿ Nem tudnā / Mely oraba feÿemre essyk"... (11) (Távoli következtetés – s dehogy érdekelte ez Héderváry börtönében –: de föltehető, hogy jól érezte a magyar nyelv sajátosságait, hiszen nem egyszer jelöl hosszú magánhangzókat (írtam, írtham), holott ez korántsem volt szokásos a kor soronként változó helyesírásában.)

Sibrik Osvát kiváló jellemrajzot küldött magáról *Nádasdy Tamáshoz* 1531-ben. Alázatosan bocsánatért esedezik, hogy ilyen „parasztul" ír, de bevallja, hogy azzal kérkedett felesége előtt, meglátogatja őket Nádasdy. Könyörög, hogy jöjjön el, majd egy sorral alább megfenyegeti, hogy nyomorékká teszi, ha nem jön. „Sokser kerkewtem vele ew elewte / hogh kegyelmed en hozzam Jew, kerlek / az isten erth hogh kegÿelmed tegyen / elegheth fogadassodnak, merth Tudoth az en / erkewlczemeth hogh ha megh Bwssolok / wagh Teged vagÿh athÿadath megh kel / Nÿmoreÿthanak, errewl kedÿglen Tezek / Tudomanth

mynd isten elewt, Mynd kedyk / ez wylagh elewth, Nem en lessek oka / ha walamyth Myelek"... (12) Sibrik hét évvel korábban is hasonló levelet írt egy ismeretlenhez, aki nem jött el lánya mennyegzőjére. (13) E két levele máig elegendő ahhoz, hogy kellően értsük, Sibrik Osvátot miért kerülték.

De az érzelmek másik partjáról is küldtek leveleket, ha e gyűjtemény számára kevesebb is maradt fönn. *Batthyány Ferenc* feleségéhez írott latin nyelvű leveleinek végén bensőséges, vígasztaló sorokat írt szerető Katájához. 1526. július 17.: „zerethe kata ne bankogyal / semmit Jsten mind yol agya / Jsten agya yo eegeseg be lasvk / eg mast"; (14) augusztus 1.: „yo katvs zerethe leanion semmith ne bankogyal"; (15) augusztus 17.: „yo katus en zerethe leaniom agya ysten / minden yo egesegedet ees yo zerenchedet". (16) De hasonló bensőséges hangon írt *Bocskay Ilona* priorissa a „nyvlak zygetebevl" *Bocsaky Istvánhoz*, hogy az ne háborgassa az egyház jobbágyait. „Az en zengeen atyam. az te / atyad es. soha nem vetettek ez zent egy haz ellen. Jnkab zolgaltak. / tevled es azt varnam". (17) A levél egészéből a kódexekből ismert hanghordozás árad, mely ritka a magánlevelekben.

A levélformák szokásos fordulatai a házastársak közötti levelek elejét-végét is megszabták, éppen az ismétlődő sorok egyikének elmaradása jelezhet valami *rendkívüli* indulatot. *Kanizsai Orsolya* férjéhez, *Nádasdy Tamáshoz* írt leveleinek szokásos kezdetei:

– szerelmes uram szolgalatomat írom .k. / mint szerelmes uramnak touba en / eghessegben uagok kit .k. fololes kiuan / nam hallanom touaba... (18)

– szerelmes uram szolgalatomat irom .k. mint / szerelmes uramnak touaba tuǵa .k. hoǵ / mi bekeuel ęs io eghessegbe uaǵunk kit / .k. felȯlis kiuannam hallanom touaba... (19)

– szerelmes uram szolgalatomat irom .k. mint szerelmes / uramnak touaba tuǵa .k. hoǵ mi eghessegbe uaǵunk / mind ȯregbik urammual eǵettembe kit .k. fȯlȯles / kiuannam hallanom touaba... (20) (ebben a levélben már kicsit meg van sértve, a török nőt nem vette tréfára: „bizon en nem / uettem uolt pakoczra" /

– szerelmes uram szolgalatomat irom .k. mint / szerelmes uramnak touaba tuǵa .k. hoǵ mi / bekeuel ęs eghessegbe uagunk kit .k. fȯlȯles / kiuannam hallanom touaba... (21)

Mikor azonban „Az .k. orsikaia" igazán megbántódik azon, hogy férje kémet tart mellette, nem írja végig a szokásos sorokat, nem kívánja őkegyelme felől is hallani, hogy egészséges, az indulat megszakítja a szokott, unalmas formát: „szerelmes uram szolgalatomat iram .k. mit szerelmes / uramnak touaba hol azt iria .k. hoǵ"...! (22)

Irodalmi igényről és műveltségről tanúskodnak Batthyány Ferenc öccséhez, Kristófhoz írt levelei: „Oly emberekkel tarts társaságot, kik gonosz példát ne adjanak neked", (23) (modernizált helyesírásban maradt csak fönn); „Towaba mykor irz ennekem bathor deakwlys ird, hog el ne felegged es hog lassam mynemy deak wag. az magyar nyelweth el nem feleded, a deak nylv kedygh zewkseghesb lezen neked idewel mynth az nemeth nyelw"; (24) „Irod azt, hogy fösvényen költesz. Bizony szükség; mert immár az magyar tartománynak jobb részét elrabolták a törökök." (25), (modernizált helyesírásban maradt csak fönn); „Nem twdom mychoda lowakat kezdeel / kewannÿ, Mykor en the korodba woltam Nem / kewantam porozkan Jartomat". (26) Atyai hangú leveleit igen gondosan fogalmazta, s mint olvasható, sokra becsülte a nyelvismeretet, a műveltséget. A vizsgált levelek között páratlan ez a bölcs hang, ez az esszéstílus.

A levélírók csak a tárgyhoz való formai ismereteiket mutatták be, nem kérkedtek irodalmi műveltségükkel, bibliaismeretükkel. Ókori kultúrához kapcsolódó utalásnak nyoma sincs, de a Bibliából is alig van aki idéz, mint Nádasdy Márton Nádasdy Tamáshoz írt levelében: „merth adoth ysthen keghelmednek ymmar aṅy / ertheketh hogh megh leheth ha akarod ne talan / than ysthē nē chak keghelmederth atha amywel / ysthen serethet hanē az seghē orsaghnak olthal / maerth merth az ywenghelywmba megh waghon / hogh az sewlewth az pasthorra byzak deha parraghō / hagha tahath masra byzzak". (27)

Természetesen a keresztény kultúra alapvonásai – ünnepek stb. – minden levélben jelen vannak. „JESVS Maria: / Athynak fywnak es zenth leleknek newebe: En dragffy Ja-

nos Themeswarÿ / Espan. az wrÿstennek adomanÿabol egessegembe eezem nalam lewen. en zabad / akarathomon: Thezem ez Testamentomot. mÿwel ha az wrÿsthennek az kellemethes. hogÿ ha ez mosthanÿ hadomba. nekem holthom Thewrthÿeeek / wagÿ Thewrekthewl. wagÿ ÿsthenÿ halalwal:" (28) – kezdte végrendeletét e szép (s még hosszú) mondattal Drágffy János 1524. június 7-én. A *mostani had* Szörény várának védelme lehetett, s Drágffy nem esett el, csak több mint két évvel később, Mohácsnál. Ő írta egy ismeretlenhez a következő, három soros levelet: „Zerermes vram fyam kyrlek neresteled hozam Jethedeth / merth byzonios lÿgÿ benne nem goniosodyrth hywath / lath hanem Jodyrth" (29). Mintha a Bibliának egy mondata lenne! Persze, nem olyan nagy meglepetés ez: Drágffy nyilván jól ismerte a Bibliát, s szépívűen, de tömören tudott fogalmazni. Fölmerül azonban még egy kérdés. Ezidáig eleget láthattuk, hogy a levélíró szándéka szerint, de éppen anélkül is, leírattak olyan sorok, melyek finom lélekábrázolása, vagy míves megfogalmazása közel művészi értékű lehet. Drágffy bibliai hangú mondatáról viszont föl kell tennünk a kérdést: nem estünk-e a régi szöveg archaikus stílusértékének áldozatul – mely érték egyedül a nyelvi fejlődés és az idő művének tekinthető?

Szerintem, ha az alkotó kifejezett szándéka nélkül létrejöhet művészi érték, úgy létrejöhet akár *emberi alkotó nélkül* is. Egyetlen föltétele művészi megvalósulásának: a befogadó fölfogása. Az ember nélküli világ természeti szépsége ugyanannyit ér, mint meg nem ismert költők meg nem ismert, gyönyörű versei. A mű megalkotása körül az esztétikum még lehet esetleges, de hogy lesz-e esztétikai értéke, az már a befogadó képességei és lehetőségei szerint meghatározott – koronként, naponként, pillanatokként. Az idő közben dolgozhat rajta. Drágffy János mondata ma igazán szép, s ezen nem csorbíthat korabeli értéke már.

A levelezés a műalkotások eme folyamatának gyakorlati példája. Középkori levélíróink megfogalmaztak valamit, úgy ahogy tudtak, aztán pecséttel lezárták, és elküldték felénk.

JEGYZET

A jegyzetekben nem tettem különbséget datált és föltételezett keltezésű írások között.

(1) Árpád-kori és Anjou-kori levelek (szerk.: Makkai László és Mezey László) – (továbbá: ÁAL.) – Bevezetés
(2) ÁAL. Zsófia hercegnő bátyjához, II. Géza királyhoz
(3) ÁAL. Zsófia hercegnő a salzburgi érsekhez
(4) Középkori leveleink 1541-ig (szerk.: Hegedűs Attila és Papp Lajos) – (továbbá: KL.) – Török Imre verses üdvözlete (Várkony, 1485. március 31.)
(5) KL. Kolozsvári gyalázkodás a hét szász szék ítéletlevelében (Szeben, 1491. december 14.)
(6) KL. Paksy Pál följegyzése (1506)
(7) KL. Paksy Pál följegyzése (1508. május 29. után)
(8) KL. Tárczay Borbála levele anyjához (1512-1526)
(9) KL. Bökény Pál levele Bakócz Tamáshoz (1510-1511. február 25.)
(10) KL. Héderváry Lőrinc levele Héderváry Istvánhoz (Laibach, 1534. július 30.)
(11) KL. Héderváry Lőrinc levele Héderváry Istvánhoz (Laibach, 1531)
(12) KL. Sibrik Osvát levele Nádasdy Tamáshoz (Szarvaskend, 1531. december 4.)
(13) KL. Sibrik Osvát levele ismeretlenhez (Szarvaskend, 1526. november 30.)
(14) KL. Batthyány Ferenc feleségéhez írott levelének utóirata (Megyericse, 1526. július 17.)
(15) KL. Batthyány Ferenc feleségéhez írott levelének utóirata (Rácsa, 1526. augusztus 1.)
(16) KL. Batthyány Ferenc feleségéhez írott levelének utóirata (Vaska, 1526. augusztus 17.)
(17) KL. Bocskay Ilona levele Bocskay Istvánhoz (Nyulak szigete, 1526. augusztus 29. előtt)
(18) KL. Kanizsai Orsolya levele férjéhez, Nádasdy Tamáshoz (Sárvár, 1540. szeptember 21. előtt)
(19) KL. Kanizsai Orsolya levele férjéhez, Nádasdy Tamáshoz (Sárvár, 1541. május 20.)
(20) KL. Kanizsai Orsolya levele férjéhez, Nádasdy Tamáshoz (Sárvár, 1541. május 24.)
(21) KL. Kanizsai Orsolya levele férjéhez, Nádasdy Tamáshoz (Sárvár, 1541. május 30.)
(22) KL. Kanizsai Orsolya levele férjéhez, Nádasdy Tamáshoz (Sárvár, 1541)

(23) KL. Batthyány Ferenc Batthyány Kristófhoz írt levelének mondatai (1534. április 12.)
(24) KL. Batthyány Ferenc levelének részlete Batthyány Kristófhoz (Ormosd, 1536. június 23.)
(25) KL. Batthyány Ferenc levelének részlete Batthyány Kristófhoz (1537)
(26) KL. Batthyány Ferenc levele Batthyány Kristófhoz (Németújvár, 1537. október 21.)
(27) KL. Nádasdy Márton levele Nádasdy Tamáshoz (Körmend, 1532. augusztus 14.)
(28) KL. Drágffy János végrendelete (1524. június 7.)
(29) KL. Drágffy János levele ismeretlenhez (1523-1526)

CZIGÁNY ZOLTÁN

Egy lakatosinas bronzszobra a városka főterén

(Kassák Lajos és Érsekújvár)

„...Nemrégiben voltam Érsekújvárott. Mint egy tavaszi erdőben, úgy jártam régi emlékeim között, és meleg kézszorítással üdvözöltük egymást, akikkel együtt csavarogtam gyermekkoromban. Azokkal az asszonyokkal találkoztam, akik akkor még lányok voltak, szépek és sokat ígérők, most velem együtt meglett emberek. Kicsit talán megkomolyodtunk, de nem baj. Voltunk vidám fiatalok, és mostanra szép öregek lettünk..." – idézi S. Pataki István pozsonyi beszélgetését Kassák Lajossal Sándor László a szlovákiai Magyar Újság 1935. január 26-i számából. A vendég irodalom és társadalom címmel előadást tartott itt, szerepelt a helyi rádió magyar adásában is. Később Peéry Rezsővel beszélget majd augusztus elején a felvidéki magyarok rádiójának mikrofonja előtt.

Az érsekújvári születésű és első 17 esztendejét itt töltő Kassáknak íróéletében nem ez az első megszólalása szülőföldjének magyar közössége, a gyermekkori játszótársak, a felvidéki magyarság köreiben. Alapos „nyomozati jelentésében" *Sándor László* bőséggel sorolja és dokumentálja Kassák jelenléteit (– csehszlovákiai előadó körútjai; Magam törvénye szerint – 1987) 1922 márciusától az 1937 novemberében tett utolsó előadó körútig, amelynek hat állomásán (közöttük Érsekújváron, november 6-án) a költő „témája" a maga irodalmi pályafutása volt. És bár ekkor a tervezett kassai és prágai szereplés elmaradt, a *Simon Jolánnal* közös estek ismert pártfogókat kaptak: a pozsonyi bemutatkozást például Peéry Rezső vezette be, az itteni magyar nyelvű sajtóban pedig *Szalatnai Rezső*. *Andreánszky István* és mások adnak híreket a sikersorozatról, értékelték melegen a Kassák-pár művészetét, az estek hőfokát. *Vass László* ugyan más véleményt hangoztatott („A gyűlölködő Kassák Szlovenszkón" – Magyar Nap, 1937. november 14.), de *Wild Béla* másutt vállalja az előadót ("Kassák a miénk!" – Csehszlovákiai Népszava – november 14.) – a lapok és a cikkírók akkori pártállása szerint. Kassákék olykor jeles viharokat gerjesztő jelenléteiről a szűkebb és tágabb szülőföld polgárai között a kortársi emlékezésekben (Peéry, Szalatnai, Balogh Edgár stb.) és az itteni magyarság irodalmi és politikai annaleszeiben gyakran szó esik.

Az író szinte kivételes buzgalommal szervezi a „szlovenszkói bemutatkozásokat", készséges örömmel áll felnevelő pátriájának kétkezi polgárai elé. 1929 májusában például „a sarlósokkal" Pozsonyban és Érsekújvárott, októberben ismét előadó estet tart szülővárosában, majd ugyanitt szerepel a Munka-kör szavalókórusával 1931 karácsonyán. *Sándor Dezső* „érsekújvári levelezőnek" a vonaton készült interjúja a szülővárosról a Prágai Magyar Hírlapban jelenik meg 1929. szeptember 12-én. A hosszú sorból a legjelesebbek a *Szalatnai Rezső* által (aki ekkor a pozsonyi magyar gimnázium és ta-